

Kirkon työmarkkinalaitoksen 50-vuotisjuhla 18.4.2024

Juhlaesitelmä
Jaana Hallamaa

Hyvät kutsuvieraat,

onnittelen 50-vuotiasta Kirkon työmarkkinalaitosta ja sen toiminnasta vastaavia.

Juhlan aihe voi johtaa ajattelemaan, että kirkko instituutiona on alkanut määritellä työehtoja ja tullut osaksi suomalaista työmarkkinajärjestelmää puoli vuosisataa sitten, vuonna 1974. Suhteessa muihin työmarkkinatoimijoihin, etenkin SAK:n ja EK:n edeltäjien 1907 alkaneeseen ammattijärjestö- ja työnantajatoimintaan, Kirkon työmarkkinalaitos on tuore tekijä. Toiminnalla, jota tänään juhlapuhekehelyksessä tarkastelen, on kuitenkin pitkät juuret historiassa. Sen valossa kirkkoa voidaan monessa suhteessa pitää ennemminkin edelläkävijänä kuin muiden toiminnan jäljittelijänä.

Edelläkävijyydestä voidaan puhua sen perusteella, että Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on taloudellis-hallinnollisena ja aatteellisena toimijana katkeamaton yhteys tapahtumiin ja kehityskulkuihin, joiden ansiosta Suomi kuuluu nykyään länsieurooppalaiseen kulttuuripiiriin ja on osa sen erilaisia instituutioita. Niitä suomalainen työmarkkinajärjestelmäkin edustaa.

Monet vuosisatojen kuluessa vakiintuneet hallinnolliset järjestelmät luotiin alun perin tukemaan kirkollista toimintaa. Silloinkin kun hallinto palveli maallista valtaa, se tukeutui pitkään kirkollisiin rakenteisiin. Myös nykyisillä koulutus-, sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmillä on juuret kirkon toiminnassa, jossa ne oli organisoitu osaksi evankeliumin julistamista ja lähimmäisenrakkauden osoittamista.

Kirkon työmarkkinalaitos kuvaa kotisivuillaan toimintaansa näin:

Evankelis-luterilaisen kirkon työnantajan edunvalvontaa työmarkkina-asioissa hoitava viranomainen on Kirkon työmarkkinalaitos. Sen tehtävänä on evankelis-luterilaisen kirkon työnantajajyksiköiden puolesta neuvotella ja sopia niiden palveluksessa olevien viranhaltijoiden ja työntekijöiden palvelussuhteen ehdoista.

Työmarkkinalaitos huolehtii siitä, että palkkoja ja muita palvelussuhteen ehtoja koskevat sopimusratkaisut sopivat sekä kansantalouden että kirkon talouden ja toiminnan vaatimuksiin ja että kirkko toimii työmarkkina-asioissa kaikin puolin ajanmukaisesti.

Kuvaus ei sisällä viitteitä siitä, mihin kaikkeen KIt:n 50-vuotinen historia punoutuu. Koska juhlissa on lupa irtautua välittömästä arkitodellisuudesta, käytän samaani tilaisuutta hyväkseni ja pohdin Kirkon työmarkkinalaitoksen asiaa – työtä, palkkaa, palvelussuhteen ehtoja ja edunvalvontaa – suhteessa kysymyksiin, joihin päivänpolttavaan työehtosopimustoimintaan keskittyminen ei tavallisesti tarjoa mahdollisuutta.

Kielentutkijoiden mukaan sana 'työ' kuuluu vanhaan, suomen kielen omaperäiseen varantoon. Se on edelleen ahkerassa käytössä osana keskeistä arkisanastoa. Chrome-hakukone tuottaa sekunnin murto-osissa sanalle 'työ' yli 29 miljoonaa esiintymää, ja sen monikon partitiivimuodolle 'työtä' enemmän kuin 12 miljoonaa osuaa.

Työstä ja töistä puhumalla kuvataan monenlaista inhimillistä aktiviteettia. Sanaa käyttäessämme emme yleensä tule ajatelleeksi kirkon vaikutusta sen merkitysten muovaajana, syventäjänä ja laajentajana. Vuosisatoja jatkunut Raamatun tekstien lukeminen ja kuunteleminen, kristinopin opettaminen, rippikoulukuulustelut, kinkerikokoontumiset ja teologinen pohdiskelu ovat laventaneet työn monimuotoiseksi käsitteeksi. Siitä puhuessaan sukupolvet toisensa perään ovat pohtineet – ja usein

valittaneet – ihmisen osaa, paikkaa ja tehtävää tässä todellisuudessa. Kirkolliset merkityskontekstit ovat vaikuttaneet voimakkaasti tapaan, jolla työ ja sen arvo on meillä ymmärretty. Erityisesti luterilaisella teologialla on suuri merkitys myös työn elämässämme saaman roolin muotoutumiseen.

Etenen seuraavasti: Tarkastelen aluksi Raamatun tekstien työhön tarjoamia näkökulmia ja pohdin antiikin perinnön vaikutusta kirkon tapaan ymmärtää työ. Esittelen reformaation opetusta työn arvosta ja paikasta kristityn elämässä. Puhun paikasta ja työn ehdoista suhteuttamalla ne työlle annettuun moraaliseen merkitykseen. Pohdin, kuinka työ ja sen merkitys ovat muuttuneet erityyppisiin asiantuntijuuksiin perustuvassa yhteiskunnassa. Koska työmarkkinalaitos on osa sopimukseen perustuvaa työhdoista sopimisjärjestelmää, käsittelen työtä myös edunvalvontanäkökulmasta pohtimalla yhteiskunnassa ilmeneville intressiristiriidoille annettuja tulkintoja ja sopimusjärjestelmää osana demokraattista oikeusvaltiota. Lopuksi osallistun lyhyesti keskusteluun tekoälyjärjestelmille uumoillusta roolista yhä vaativampien ihmistyön muotojen täydentäjänä ja korvaajana.

Raamattuna tuntemassamme, noin tuhannen vuoden kuluessa kirjallisen muodon saaneessa kirjakokoelmassa on monenlaisia aineksia. Niitä on kristillisen kirkon kaksituhatuotisen historian kuluessa käytetty ahkerasti myös, kun on yritetty ymmärtää työtä ihmisen osana ja tehtävänä.

Vanhan testamentin ensimmäinen kirja Genesis kuvaa maailman luomisen: Jumala tekee luomistyötä, joka etenee vaiheittain. Sen kuluessa Jumala arvioi laadullisesti aikaansaannoksiaan: kaikki on hyvää. Saatuaan työnsä päätökseen Jumala lepää. Ihminen on tämän kertomuksen mukaan sekä Jumalan työn tulosta – maan tomusta luotu Jumalan kuva – että sen jatkaja – Jumalan luomakunnan jäsenenä myös sen viljelijä ja varjelija.

Ihmisen saama tehtävä ilmentää jumalallisen luomistyön kahta tunnuspiirrettä: luovaa hengenvoimaa ja aineellista todellisuutta. Luovan voiman, ajattelu- ja kuvittelukykyänsä ansiosta ihminenkin voi Jumalan tapaan hahmotella sellaista, mitä ei vielä ole, ja saada aikaan uutta, ennennäkemätöntä ja —kokematonta. Ihminen on kuitenkin myös ainetta, maasta tullut, ruumiillinen olento. Siksi luova voima toteutuu aina jossain ajassa ja tilassa, osana materiaalisen todellisuuden ehtoja ja tapahtumia.

Luomiskertomuksen valossa työ on myönteinen asia. Sen kautta ja varassa ihminen toteuttaa sitä, mikä hänessä on parasta ja arvokkainta. Vanhan testamentin tarjoamien elämänohjeiden mukaan hyvä elämä koostuu työllä hankitusta hyvinvoinnista. On oikein ja sopivaa, että ihminen nauttii aineellisesta vauraudesta. Turvatulla toimeentulolla ja riittäväällä varallisuudella on tärkeä osa yltäkylläisen elämän aineksina. Omaisuus on myös resurssi auttaa vähempiosaisia.

Luomistyön monimuotoisuus, ihmisen asema Jumalan työtoverina ja luovan voiman käyttäjänä kuvataan Genesiksen ensimmäisessä ja toisessa luvussa. Jo kolmannessa luvussa kuva muuttuu. Ihminen voi käyttää luovaa voimaansa myös rikkoakseen, tuhotakseen ja hävittääkseen. Alkuperäisen yhteys Jumalaan ja lähimmäiseen vaurioituu. Syntiinlankeemuskertomus kuvaa tiedonhaluun ja vaikuttamisvimmaan sisältyvää perustavaa ristiriitaa. Halu ottaa selvää ja tehdä itse altistavat paitsi virhearvioille myös väärintekemiselle. Kaksijakoisuuden merkitys kuvataan paratiisista karkottamisena ja Jumalan langettamana kirouksena. Ihmissuvun elämää värittää nyt kärsimys: synnyttäminen on kivuliasta, eikä työ ole luovaa leikkiä vaan ankaraa raadantaa. Hedelmällisestä puutarhasta on jouduttu karuun erämaahan.

Syntiinlankeemuskertomuksen kuvaus työstä kirouksena vastaa antiikin yhteiskuntien käsitystä työstä välttämättömänä pahana. Suuri osa tuotannosta perustui orjien työpanokseen. Työvoimaa orjatalouden ylläpitämiseen saatiin viholliskansojen alistetuista jäsenistä. Orjuus oli osa rikosseuraamusjärjestelmää, jossa elinikäinen pakkotyö oli yleinen rangaistus. Orjaksi saattoivat päätyä myös ne, jotka eivät selvinneet veloistaan. Orjat olivat omaisuutta ja heidän jälkeläisensäkin kuuluivat isännälle.

Antiikin maailmassa ruumiillinen ponnistelu yhdistettiin tappion kärsimiseen, häviöön ja häpeään, joten on ymmärrettävää, ettei työntekoa ja siihen yhdistyvää taloudellista toimintaa pidetty sopivana aktiivisuutena asioista päättävillä, poliittista valtaa käyttävillä kansalaisilla. Antiikin sivistysperinnöstä ihailien puhuttaessa sivuutetaan tavallisesti se, että luova toiminta, itsensä sivistäminen ja korkeatasoisen ihmisyyden kultivoiminen oli rajattu vapaiden, varakkaiden miesten elämänsisällöksi, jonka muut – ihmisten enemmistö – työllään mahdollistivat.

Antiikin yhteiskuntien orjuus korvautui keskiajan kuluessa feodaalijärjestelmällä ja maaorjuudella. Raskaassa työssä raatavien elämää muutokset eivät kuitenkaan kohentaneet, mikä näkyi toistuvina orja- ja talonpoikaiskapinoina.

Yhteiskuntamuodosta riippumatta meidän jokaisen toimeentulo riippuu siitä, että riittävän suuri osa ihmisistä tekee riittävän tuottavaa, aineellisen olemassaolon jatkumisen mahdollistavaa työtä. Koska työnteokoon liittyy monia kielteisiä puolia – erilaisia taakkoja ja rasituksia – työn tuotoksen jakamista koskevat kysymykset ovat vuosisatojen läpi sitoneet puheen työstä keskusteluun yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta, reiludesta ja kohtuudesta. Työ on aina myös sekä taloutta että politiikkaa.

Uuden testamentin tekstit ovat syntyneen Rooman keisarivallan alkupuolella. Jeesus ja hänen seuraajansa olivat Välimeren rannikot miehittäneen valtakunnan ja sen käskyläisten alamaisia. Jeesus-liikkeen alkuvaiheista kertovien kirjoitusten näkökulma työhön on kuvaileva ja käytännöllinen. Saadaan tietää, että Jeesus oli puuseppä ja että hänen seuraajiensa joukossa oli ainakin useita kalastusyrittäjiä ja roomalaista miehitysvaltaa palveleva veronkerääjä.

Luukkaan evankeliumi kertoo, että Jeesus aloitti julkisen toimintansa ohjelmanjulistuksella: hänet on lähetetty ilmoittamaan köyhille hyvä sanoma, julistamaan vangituille vapautusta ja sokeille näkönsä saamista, päästämään sorretut vapauteen ja julistamaan Herran riemuvuotta eli poikkeusaikaa, jonka kuluessa velat annetaan anteeksi. Ohjelmanjulistuksen toteutumista Luukas kuvaa kertomalla Jeesuksen toiminnasta köyhien, sorrettujen ja syrjäytettyjen parissa.

Apostolien teoissa Luukas raportoi kristillisen seurakunnan syntymisestä ja Jeesus-liikkeen alkuajoista. Ihannoiden hän kuvaa jakamiseen perustuvaa yhteisöelämää, mutta tuo esiin myös seurakunnassa esiintyvät taloudelliset väärinkäytökset. Osa uskovista pyrkii käyttämään muita välineinä oman etunsa toteuttamiseen.

Uuden testamentin kirjoitusten perusteella on voitu hahmottaa, kuinka Jeesus-liike levisi Rooman valtakunnassa ja sai kannatusta eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien joukosta. Paavalin kirjeistä käy ilmi, että Jeesukseen uskovat edustivat eri kansallisuksia ja yhteiskuntakerroksia. Diversiteetti aiheutti monenlaisia sosiaalisia ja taloudellisia konflikteja, joiden ratkaisemiseen uutta oppia yritettiin soveltaa.

Jeesuksen sanoman tulkintaa koskevat ristiriidat näkyvät Uuden testamentin sisältämissä käytännöllisissä ohjeissa. Paavalin mukaan evankeliumiin uskomisen tarkoittaa radikaalia ihmisten välistä samanarvoisuutta, joka hävittää etnisyyteen, sukupuoleen ja yhteiskunnalliseen asemaan perustuvat erot. Sama Paavali käskee kuitenkin orjien tyytyä osaansa ja korostaa vallitsevan yhteiskuntarakenteen vaalimisen merkitystä. Esivalta on osa Jumalan luomaa järjestystä, ja sitä on kunnioitettava ja toteltava.

Raamatun monentyyppisten kirjoitusten erilaiset kuvaukset ovat vuosisatojen kuluessa tarjonneet rikkaan varaston perusteita toisistaan poikkeaville tulkinnoille ja pyrkimyksille. Niitä onkin käytetty ahkerasti erilaisten, myös toisilleen vastakkaisten näkemysten puolustamiseen.

Keskeinen ikuisuuskiista koskee sitä, onko kristinuskon ydinsanoma kuoleman jälkeen koittava pelastus, joka vasta hävittää maallisen eriarvoisuuden, vai voiko evankeliumin lupaukset yltäkylläisestä elämästä ulottaa myös käsillä olevaan tilanteeseen. Onko lähimmäisen tarpeista huolehtiminen osa uskonnollista julistusta

vai siitä riippumaton kristillinen – ja yleisinhimillinen – velvollisuus? Tarjotaanko soppaa ja saippuaa, jotta ihmiset tulisivat uskoon vai jotta he voisivat elää ihmisarvoista elämää? Ratkaisematta on myös se, onko kirkon rajoitettava sanomansa yksilöt käsittävän lähimmäisenrakkauden julistamiseen vai pitääkö kirkon tukea eroja tasaavan ja eriarvoisuutta vähentävän oikeudenmukaisuuden vaatimuksia. Missä kulkevat uskonnon ja politiikan, yksityisen hengellisyyteen ja julkisen talouteen ja politiikkaan vaikuttamisen rajat?

Varhaisen Jeesus-liikkeen vaatimusta saada aikaan yhteiskunnallinen muutos hillitsi odotus, että meneillään oleva maailmanaika on päättymässä: Jumalan valtakunta toteutuisi pian, ja sen myötä kaikki epäkohdat korjaantuisivat. Ajateltiin, ettei voimia pidä suunnata yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseen vaan ilosanoman julistamiseen.

Kun Jumalan valtakunta ei toteutunutkaan odotusten mukaisesti, sanoma oli tulkittava uudelleen. Uuden aikakauden sanottiin alkaneen, kun keisari Konstantinus päätti tehdä kristinuskosta Rooman valtionuskonnon. 300-luvun lopussa aiemmin moniuskontoisessa valtakunnassa sallittiin vain kristinuskon tunnustaminen. Teologien mukaan oli alkanut keskiaika *medium aevum*, ajanjakso Kristuksen taivaaseen astumisen ja hänen toisen tulemisensa välillä.

Kun Rooman keisarit olivat vakiinnuttaneet kirkon erityisaseman, kirkon johtajat muuttuivat osaksi hallintakoneistoa ja valtakunnan eliittiä. Kristillisen elämän ihanne alkoi saada vallitsevaa järjestystä tukevan kunnan kansalaisuuden piirteitä. Asetelma on sittemmin säilynyt pitkälti samanlaisena.

Kirkko instituutiona on ajasta ja paikasta riippumatta lähes poikkeuksetta esiintynyt vakauttavana ja vakiinnuttavana tekijänä yhteiskunnassa ja myötäillyt kulloisiakin vallanpitäjiä. Jeesuksen radikaalista ohjelmanjulistuksesta muistuttaminen ja sen toteuttamisyhteydet ovat jääneet erilaisten herätys- ja uudistusliikkeiden tehtäväksi.

Historiallisesti ymmärretyyn keskiajan kuluessa Eurooppa kristillistettiin ja kirkosta tuli yksi feodalismien korvanneen sääty-yhteiskunnan tukipilareista. Kirkollinen teologia tarjosi vallitsevan järjestyksen oikeuttamisperusteet. Pohjana käytettiin Paavalin vertausta seurakunnasta ihmisruumiina. Kristityistä koostuvassa yhteiskunnassa vertaus voitiin sovittaa koskemaan myös maallista elämää. Ruumiinosien tapaan eri yhteiskuntaluokilla ja niiden jäsenillä on kokonaisuudessa syntymän perusteella määräytyvä, omaa säätyä vastaava muuttumaton paikka ja senmukaiset tehtävät.

Eurooppalaiseen ajatteluun vaikutti myös antiikin maailmasta periytynyt jännite käytännöllisen toiminnan ja intellektuaalisen, tietämiseen tähtäävän pohdinnan välillä. Platonin mukaan ideamaailman ikuisten totuuksien mietiskely, niiden kontemplanointi, on ihmisen varsinainen tehtävä, jota vähäarvoisemmat, käytännölliset toiminnot vain tukevat. Kristillinen kirkko omaksui kahtiajaon opetuksensa osaksi, mutta antoi sille teologisen tulkinnan.

Keskiaikaisen roomalaiskatolisen kirkon opetuksen mukaan ihmisen toiminta maailmassa ja sitä toteuttava elämäntapa voitiin jakaa kahteen luokkaan. Oli arvoltaan ylempi, hengellisiin asioihin keskittyvä elämä *vita contemplativa*, jota papisto ja sääntökuntaelämään vihkiytyneet elivät. Sen rinnalla oli maallisesta toiminnasta koostuva käytännöllinen elämä *vita activa*, työtä tekevien ja suvun ja perheen keskellä elävien ihmisten osa.

Kahden elämänmuodon keskeinen ero oli, että hengelliseen toimintaan keskittyvien opetettiin toteuttavan ihmisen varsinaista, yliajallista päämäärää. Käytännön työhön keskittyvät joutuivat sen sijaan suuntaamaan huomionsa aineellisten ja ajallisten tavoitteiden toteuttamiseen, minkä vuoksi heidän tekemistensä ajateltiin olevan vähempiarvoista kuin hengellisen kutsumuksen toteuttamiseen keskittyvien kristittyjen.

Augustinolaismunkki Martin Luther kyseenalaisti tämän ajattelun perusteita myöten. Hänen keskeinen oivalluksensa Jumalan armahtavasta rakkaudesta muutti tavan ymmärtää työn arvo. Luterilaisen opin

tiivistelmä ”yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden” tarkoittaa, ettei ihminen voi omilla teoillaan ansaita mitään suhteessa Jumalaan, jonka voimasta kaikki on olemassa, pysyy voimassa ja toimii.

Ihmisen toiminnan oikea suunta ei ole hurskauspisteiden hankkiminen Jumalalta hengelliseen elämään keskittymällä, vaan mikä tahansa lähimmäistä palveleva tekeminen. Lähimmäisen ja yhteisen hyvän toteuttaminen ovat ihmisen elämän varsinainen sisältö, ja niitä voi edistää tekemällä työtä. Hengellinen kutsumus ei ole aineellisen todellisuuden muokkaamiseen tähtäävää toimintaa arvokkaampi elämäntehtävä, vaan kaikki rehellinen, muita hyödyttävä työ on kristillisen elämänmuodon mukaisen jumalallisen kutsumuksen toteuttamista.

Luterilaisuuden ytimeen kuuluvan ajattelutavan leviäminen mullisti käsityksen tavallisen, toimeentulon turvaamiseen tähtäävän arjen arvosta: omien läheisten hyväksi tehtävä työ on hyvää ja arvokasta ja juuri sitä, mihin kristityn onkin jokapäiväisessä elämässään keskityttävä.

Lutherin hengellinen oivallus muutti myös käsitystä todellisuudesta: maallinen toiminta on hengellisen kutsumuksen toteuttamista, pyhää. Jumalaa ei kohdata hengelliseen elämään keskittymällä vaan kohtaamalla muut lähimmäisenä ja olemalla jokaiselle lähimmäinen. Samalla todellisuus kuitenkin paradoksisella tavalla maallistui: koska ihminen ei voi tehdä mitään Jumalan hyväksi eikä parantaa omaa asemaansa Jumalan silmissä, kaikella toiminnalla on maallinen, ajallis-aineellinen kohde, lähimmäisen hyvä. Hengellistä ei voida erottaa eikä irrottaa maallisesta.

Luterilainen opetus on muokannut ja motivoinut etenkin pohjoismaista työkuultuuria, vahvistanut työntöön arvostamista ja työhön sitoutumista. Tavallinen, toimeentulon työllä takaava elämä on arvokasta ja muodostaa hyvän elämän perustan.

Tulkinnat ovat myös vääristyneet. Luther syyksi ei voida panna sitä, että ihmisen arvo hahmotetaan pelkän veronmaksukykyä mitattavan työpanoksen mukaan tai että työn arvo samastetaan siitä maksettavaan hintaan ja sitä mitataan irrottamalla tarkastelu yhteisestä ja lähimmäisen hyvästä.

Jos työnteko on Jumalan antama, aitoa ihmisyyttä ilmentävä tehtävä ja kristityn kutsumuksen toteuttamista, onko oikein ryhtyä valvomaan etujaan? Onko sopivaa tuoda esiin omia ansioitaan, korostaa työpanoksensa merkitystä ja esittää palkkavaatimuksia? Etenkin naisille sopivina pidettyjen, muiden hyvinvoinnin ylläpitämiseen ja hoitamiseen keskittyvien – niin kutsuttujen kutsumusammattien – palkkataso on historiallisesti jäänyt jälkeen tuotannollisten alojen palkoista. Mahdollisuutta palvella lähimmäistä naisukupuolen ominaisuudeksi väitettyä hoivaviettiä toteuttamalla on pidetty joidenkin alojen tarjoamana lisäetuna, jonka on ajateltu kompensoivan heikkoa tulokehitystä.

Edunvalvontaan liitetyt kielteiset mielikuvat – itsekkyyden, egoismin ja aineellisten etujen haaliminen – lienevät yksi syy, miksi kirkko omaksui muille aloille levinneet työehdoista sopimisen käytännöt vasta 50 vuotta sitten. Jälkijättöisyys voi johtua siitäkin, ettei enenkään kirkon hengellisen tehtävän hoitamista ole helppo rinnastaa muihin töihin. Siihen yhdistetään edelleen ajatus erityisestä kutsumuksesta ja poikkeuksellisesta palvelutehtävästä.

Myös yhteiskunta keskustelua hallitsevat, tuotannollisteknisille aloille ominaiset tehokkuuden, tuottavuuden, vaikuttavuuden ja mitattavuuden vaatimukset antavat aiheen kysyä, ovatko kaikki kirkon toiminnot oikeaa työtä, joita kirkon jäsenten kannattaa kustantaa ja joista on syytä maksaa palkkaa. Mitä hyötyä kirkon töistä on, millä mittapuulla niitä olisi arvioitava, mitä niistä voi maksaa ja millainen osa ne ovat yhteiskunnan kokonaisuutta?

Antiikin filosofia, viisauden rakastaminen on länsimaisen tieteen perusta. Keskiajan yliopistossa teologia oli tieteiden kuningatar. Nyky-yliopistossa filosofiasta haarautuneet tutkimusalat – matematiikka, luonnontieteet, valtio-, käyttäytymis- ja sosiaalitieteet – vastaavat valtaosasta toimintaa. Talouden

moottorina pidetyt tekniset tieteet ovat syntyneet kyvystä käyttää luonnonilmiöitä koskevaa tietoa todellisuuden muokkaamiseen. Perinteinen filosofinen kiinnostuksen kohde, ihmisen hengenelämän tuotosten tutkiminen on joutunut puolustuskannalle, kun ihmistieteiden hyödyllisyys teknisen kehityksen edistäjinä ja sen myötä kansantalouden palvelijoina on kyseenalaistettu. Se, mitä ei voida muuttaa hyödykkeeksi ja kaupallistaa, on turhaa.

Myös taidetta tarkastellaan epäillen: kulttuurilaitosten tukeminen on tuhlausta, johon yhteiskunnalla ei ole varaa. Kirjailijan on kyettävä kirjoittamaan niin hyviä teoksia, että hän tulee toimeen niiden tuotolla. Musiikki ei voi olla hyvää, jos vain harvat tahtovat kuunnella sitä. Henkistä elämää on ruvettu puolustamaan vetoamalla tutkimuksiin, joiden mukaan taide-elämykset lisäävät hyvinvointia ja kulttuuritilaisuuudet synnyttävät tulovirtoja ja verotuottoja. Ja onhan taiteella myönteisiä terveysvaikutuksiakin!

Kirkon töiden ja toiminnan merkityksellisyyden tueksi esitetään samantyyppisiä perusteita. Niiden mukaan kirkko ylläpitää vakautta ja yhteiskuntamoraalia, rakentaa yhteisöllisyyttä ja luo merkityksellisyyden tunnetta. Kirkon perheille suuntaamat palvelut vahvistavat hyvinvointia ja psyykkistä terveyttä. Diakoniatyö lievittää taloudellista hätää ja estää syrjäytymistä. Kuorolaulu tekee onnelliseksi ja pidentää elinikää.

Tämäntyyppiset taiteen ja uskonnollisen toiminnan tueksi esitetyt argumentit voivat olla hyviä ja päteviä. Ne saavat kuitenkin kysymään, ovatko kulttuuripalvelut paras keino tuottaa hyvinvointia ja voisiko yhteisöllisyyttä ja psyykkistä terveyttä edistää jollain tehokkaammalla keinolla kuin ne, joita kirkon tekemä työ edustaa. Kun ihmistieteet, taide ja kirkko ryhtyvät oikeuttamaan olemassaoloaan tuotannollisteknisten alojen arvoilla, kadotetaan näkyvistä jotain oleellista.

Tehokkuus, tuloksellisuus ja vaikuttavuus, joita käytetään yleisesti mittareina toiminnan tarkoituksenmukaisuuden ja laadun arvioimiseen, ovat luonteeltaan välinearvoja. Pelkkään asioiden hyödyllisyyteen keskittyvässä keskustelussa kaikki muuttuu keinoksi jonkin muun toteuttamiseen. Voi käydä niin, että varsinainen tavoite korvautuu pyrkimyksellä lisätä määrää, säästää kuluja tai varmistaa rahoitus. Se, mitä varsinaisesti ollaan tekemässä voi kadota näkyvistä ja muuttua toissijaiseksi.

Kirkko, taide ja tieteen perustutkimus edustavat yhteiskunnan sisällöllisiä arvoja. Niiden merkityksellisyyden osoittaminen niiden tuottamaan hyötyyn vetoamalla jättää syrjään sen, mitä ne varsinaisesti ovat. Kirkko, taide ja tieteen perustutkimus edustavat toimintaa, jonka lopputulosta ja päämäärää ei voida etukäteen tietää ja määritellä. Ne ovat kurottumista sellaista kohti, joka ylittää käsillä olevan ja hallittavan.

Välineellinen, tehokkuuteen, taloudellisuuteen ja vaikuttavuuteen tähtäävä toiminnan suunnittelu ja arviointi on tärkeää ja hyödyllistä, mutta se ei riitä. Suoraviivainen panos-tuotos-ajattelu tuottaa tulokseksi vain sen, mitä on ennalta osattu ajatella. Välineellinen ajattelu toteutuu ihanteellisimmin teollisissa prosesseissa, joissa lopputulos voidaan johtaa suoraan alkulähtökohdista.

Itseisarvoinen, välineelliseen kalkyyliin supistumaton toiminta on luonteeltaan toisenlaista. Uskonnolliselle kielellä ilmaistuna: ”ihminen ei elä pelkästään leivästä” ja ”mitä se hyödyttää ihmistä, vaikka hän voittaisi omakseen koko maailman, mutta saisi sielullensa vahingon”. Paradoksaalisesti kuitenkin juuri se, mitä emme voi hallita ja jota ei voida supistaa käsillä olevaan, määrittää sen, keitä me olemme ja mitä edustamamme ihmisyyys on.

Välineellinen, tulosta ja tehokkuutta penäävä ajattelu ei tavoita kirkon työn ydintä, mutta kirkon toimintaa on silti hyödyllistä tarkastella sen valossa. Epämukava kysymys, mitä hyötyä kirkosta on sen jäsenille ja yhteiskunnalle, pakottaa kirkon pohtimaan, mistä sen toiminta koostuu, mitä se tekee ja kuinka tosissaan se asiassaan on.

Kuvasin juuri kevyesti kirkon työn outoutta osana nyky-yhteiskunnan toimintaa. Kirkon työmarkkinalaitoksen tehtävä on järjestää työnteon taloudelliset ehdot sovittamalla ne suomalaiseen työmarkkinajärjestelmään.

Tässä asemassa se on kirkkotyönantajan edunvalvontaelin, jolla on neuvottelujen vastapuolena eri työntekijöiden edunvalvontajärjestöjä.

Koska kirkon rahat ovat sen jäsenten rahoja, kirkon työmarkkinalaitoksen on huolehdittava siitä, että kirkon jäsenet saavat rahoilleen vastinetta. Yleensä asiaa ei kuitenkaan ymmärretä näin, vaan palkkoja ja työehtoja koskevat asiat pidetään erossa teologisista kysymyksistä, jollaiseksi kirkon toiminnan sisältö tulkitaan. Käynnissä oleva keskustelu kirkon jäsenten oikeudesta tulla vihityksi kristilliseen avioliittoon Suomen lainsäädännön mukaisesti osoittaa, ettei kirkon jäsenten edusta huolehtimista voida väittää teologisesti merkityksettömäksi asiaksi.

Työmarkkinalaitoksen asemaa edunvalvontaelimenä voidaan puolustaa sillä, että se huolehtii kirkon jäsenten edusta, mutta entä työntekijät? Eikö kirkon työntekijöiden pitäisi olla kirkon ja sen jäsenten pyyteettömiä palvelijoita eikä oman etunsa toteutumisesta huolehtivia ammattiliittoaktiiveja?

Yksimielisyyttä pidetään usein yhteisöllisenä vahvuutena: kaikkien voimat saadaan käyttöön, kun ponnistellaan samaan suuntaan. Demokratiassa aatteelliset erimielisyydet ovat kuitenkin toiminnan käyttövoima. Työmarkkinakeskustelussa erimielisyyksiä ei tulkita ensisijaisesti arvo- ja aatekehityksen valossa, vaan puhutaan ennen muuta rahasta.

Työnantajan näkökulmasta työntekijöiden vaatimukset ovat aina kohtuuttomia, ylittävät taloudellisen kestävyysrajan, ovat epärealistisia ja vaarantavat toimintaedellytykset. Työntekijät puhuvat palkasta ja työehdoista työnsä arvostuksen mittarina, yrittävät parantaa omaa – suhteellista – asemaansa, ja milloin se ei ole mahdollista, säilyttää saavuttamansa edut. Kumpikin osapuoli pitää toista ahneena ja ymmärtämättömänä. Kun kiistan kohteena ovat luovuttamattomilta tuntuvat asiat – omien toimintamahdollisuuksien turvaaminen – erimielisyydet kärjistyvät. Syntyy tarve panna toinen selkään seinää vasten ja ottaa käyttöön kovat aseet.

Pakottaminen on vaikuttamiskeinoista (teoriassa) yksinkertaisin: muokataan tilannetta niin, ettei vastapuoli voi toimia kuin yhdellä, pakottajan haluamalla tavalla. Pakottamalla luotu asetelma tuottaa kuitenkin vain harvoin pakottajan haluaman lopputuloksen. Pakottaminen on alistamista, eikä kukaan halua tulla alistetuksi. Pakon piirteitä saanut tilanne supistaa kummankin osapuolen mahdollisuuksia etsiä ja hahmottaa kiistaan vaihtoehtoisia etenemistapoja. Koviin keinoihin turvautuvalle koituu väijäämättä myös jälkilasku, jonka suuruuden pakottaja yleensä aliarvioi.

Pakko tuhoaa luovuuden, mutta se hävittää myös luottamuksen. Sekä luovuus että luottamus edellyttävät avoimuutta ja tilaa ajatella toisin. Luovuuden ja luottamuksen kehittyminen vie aikaa, mutta niiden edellytykset voidaan tuhota hetkessä.

Luovuutta tarvitaan, jotta intressiristiriitoihin voidaan löytää osapuolten kannat yhdistäviä ja ne ylittäviä ratkaisuja. Luottamus voi rakentua vain sen varaan, että osapuolet tunnustavat välillään vallitsevan keskinäisriippuvuuden, eivät lankea uskomaan toisistaan – ainakaan pelkkää – pahaa ja ottavat toisensa vakavasti. Luovuutta ja luottamusta tarvitaan, jotta ihmiset voivat sopia asioista, päästä sopimukseen.

Työmarkkinoiden sopimusjärjestelmä ei ole itsestään selvyyttä vaan historiallisen kehityksen tulosta. Länsimaisia yhteiskuntia voidaan kutsua sopimustyhteiskunniksi ja kansainvälisiä suhteita, jollaisia Suomikin toiminnallaan haluaa tukea ja edistää, kutsutaan kansainväliseksi sopimusperustaiseksi järjestykseksi. Se ei ole syntynyt itsestään, vaan on inhimillisen luovuuden synnyttämä, ihmiskunnan merkittävimpiin keksintöihin kuuluva innovaatio. Sen luominen, edistäminen ja toteuttaminen perustuvat ihmisten kykyyn ja haluun edistää yhteistä hyvää ja tehdä työtä yhdessä aatteellisista erimielisyyksistä ja intressiristiriidoista huolimatta.

Sopimusperustainen järjestelmä poikkeaa olennaisesti itsevaltaisesta hallittujen valtioiden valvontaan, rajoittamiseen ja pakkokeinoin pohjautuvista sortojärjestelmistä. Siksi on perusteltua sanoa, että suomalaisen työmarkkinasopimusjärjestelmän toimintaedellytyksistä huolehtiminen on niiden arvojen vaalimista, jotka mahdollistavat Suomen kaltaisen pienen demokraattisen oikeusvaltion olemassaolon.

Työ ei lopu tulevaisuudessakaan, mutta taitavista ja asiantuntevista työntekijöistä tulee pulaa. Tästäkin syystä on ruvettu visioimaan, kuinka tekniset järjestelmät voisivat korvata ihmistyöntekijät paitsi suorittavassa työssä myös vaativissa asiantuntijatehtävissä. Hermoverkkorakenteen ansiosta suunnattomalla nopeudella toimivat, omasta toiminnastaan oppivat, suuriin kielimalleihin perustuvat generatiiviset tekoälyohjelmat pystyvät jo nyt selviytymään monista tehtävistä ihmistä paremmin. Niiden avulla ei tarvitse tyytyä toistamaan ja monistamaan, vaan voidaan luoda jotain uuttakin.

Anna-Kaarina Piepponen tilasi tämän juhlapuheen minulta. Esitystä valmistellessani olen tukeutunut siihen, mitä olen vuosikymmenten kuluessa oppinut ja ajatellut. Puheen kirjoittaminen vei minulta tunteja. Saatuaani työni valmiiksi kokeilin, millaisen puheen Chat GPT olisi tuottanut tähän tilanteeseen. Kului pari sekuntia ja Chat GPT:n puhe oli valmis:

”Hyvät juhlavieraat,

On suuri ilo ja kunnia olla täällä tänään juhlistamassa Kirkon työmarkkinalaitoksen 50-vuotista taivalta. Viimeisten vuosikymmenten aikana olemme yhdessä rakentaneet vankan perustan kirkon työmarkkinoiden toiminnalle ja edistäneet oikeudenmukaisia työehtoja sekä työntekijöiden hyvinvointia kirkon eri työpaikoilla.

Kirkon työmarkkinalaitoksen perustaminen viisikymmentä vuotta sitten oli tärkeä askel kohti parempaa ja reilumpaa työelämää kirkossa. Sen avulla olemme voineet neuvotella työehtosopimuksista, joissa huomioidaan työntekijöiden tarpeet ja oikeudet sekä kirkon taloudelliset mahdollisuudet. Olemme myös kehittäneet työelämää koskevaa lainsäädäntöä ja toimineet aktiivisesti työelämän tasa-arvon ja hyvinvoinnin puolesta.

Kirkon työmarkkinalaitoksen merkitys on ollut suuri kaikille kirkon työntekijöille, niin pappeja, diakoneja, kanttoreita kuin seurakuntavirkailijoitakin, sekä heidän perheilleen. Olemme edistäneet työyhteisöjen hyvää ilmapiiriä ja turvanneet työntekijöiden oikeudet erilaisissa työelämän tilanteissa.

Haluan kiittää kaikkia niitä, jotka ovat vaikuttaneet Kirkon työmarkkinalaitoksen toimintaan ja kehittämiseen näiden vuosikymmenten aikana. Kiitos kaikille neuvottelijoille, asiantuntijoille, luottamusmiehille ja kaikille niille, jotka ovat antaneet panoksensa kirkon työmarkkinoiden kehittämiseen.

Toivotan Kirkon työmarkkinalaitokselle oikein sydämellisesti onnea ja menestystä seuraaville vuosikymmenille. Jatketaan yhdessä työtä oikeudenmukaisen työelämän puolesta ja rakennetaan entistä vahvempaa ja inhimillisempää kirkkoa.

Paljon onnea Kirkon työmarkkinalaitos 50-vuotisjuhlan johdosta!

Kiitos.”